

ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Запропонована модель складових внутрішнього регіонального ринку об'єктів інтелектуальної промислової власності, що включає: суб'єкти попиту і пропозиції, об'єкти попиту і пропозиції, інноваційних посередників, внутрішню конкуренцію і факторні умови. Визначено специфічні детермінанти та охарактеризовано сутність складових цього ринку.

The model of domestic market constituents of intellectual industrial property objects is offered. It includes subjects of demand and supply, innovative mediators, internal competition and factor terms. Specific determinants and essence of this market constituent are revealed.

Постановка проблеми. Реалізація курсу України та її регіонів на інноваційний розвиток ґрунтується на усвідомленні необхідності збалансованого поєднання цілеспрямованого впливу держави на розвиток економіки з ринковими механізмами її функціонування. Специфічною складовою регулювання активності процесу інноваційного розвитку в будь-якій економіці, в т.ч. вітчизняній, є внутрішній і зовнішній ринок інновацій, що проявляє свої функції через коливання кон'юнктури, селективну підтримку наукових ідей, науково-технічних пропозицій, розробок, проектів, комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності, інститути інноваційної інфраструктури. В той же час, лише розвинуті країни й ті країни, що активно розвиваються і своєчасно здійснили структурну і технологічну модернізацію економіки на засадах п'ятого і шостого технологічного устроїв, отримують позитивний ефект від відкритості національних ринків. Для нашої країни, з низькими темпами її розвитку і деградацією національного господарства, прискорена і невідповідна інтеграція внутрішнього ринку до світового торговельного простору може мати деструктивні наслідки. Тому саме внутрішній ринок стає чинником довгострокового економічного зростання, стимулює потенційно високу рентабельність інвестицій у сучасні технології, спричинює вкладення масштабних інвестицій у людський та інтелектуальний капітали, інфраструктуру і науку. При цьому влада сприяє розподілу державних інвестицій, віддаючи пріоритет побудові інфраструктури і розвитку сфери знань, стимулює залучення вітчизняних та іноземних приватних інвестицій в наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність.

Аналіз останніх досліджень. Питанням інноваційності економіки, побудові національної та регіональної інноваційної систем, привертають увагу багато вітчизняних учених. Проте дослідженням однієї із важливіших проблем – формування ринку інновацій, його структури, окремих складових, особливо ринку об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), як найменш розвинутою стороною інноваційної системи, займаються обмежене коло фахівців, такі як: Аньшин В. [1], Буднікевич І. [2], Хаустов В. [3], Щедрина Т. [4] та ін.

Сутність проблеми значною мірою полягає у відсутності системного погляду до формування середовища, сприятливого до інновацій, де ринок є обов'язковим елементом, та інноваційної системи в цілому.

Постановка завдання. Завданням статті є поглиблення уявлення про дану інституцію в інноваційній економіці, визначення специфічних детермінант, що формують регіональний ринок об'єктів інтелектуальної промислової власності, характеристика складових цього ринку.

Результати. Ринок інновацій, обов'язковий елемент інноваційної економіки, який визначають ряд специфічних характеристик, обумовлених особливостями створення і розповсюдження інноваційного товару. При цьому в сучасній економіці в структурі кінцевого попиту на інноваційний товар акцент зміщується на підвищення ролі внутрішніх чинників зростання і зниження внеску зовнішнього попиту в приріст ВВП і ВРП.

Регіональний ринок інновацій є територіальною системою соціально-економічних відносин у сфері обміну, купівлі-продажу, що забезпечують потреби споживачів в інноваційній продукції, продуктах, послугах.

Сегментом регіонального ринку інновацій є ринок ОІВ, що активно взаємодіє зі всіма його структурами за допомогою соціально-економічних відносин, виникаючих в процесі створення, освоєння, обміну, купівлі-продажу, передачі у використання прав на результати інтелектуальної діяльності та узгодження інтересів його учасників за цінами, термінами і масштабами їх комерціалізації.

Відносини, що складаються між учасниками ринку ОІВ, набувають інституційного оформлення на різних сегментах ринку ОІВ. Серед цих сегментів відокремлюють: ринок авторських прав; ринок прав на програми для ЕОМ та бази даних; ринок прав на товарні знаки та знаки обслуговування; ринок патентних прав; ринок ноу-хау, інжинірингових послуг. На практиці наведені вище ринки тісно взаємопов'язані і, як правило, доповнюють один одного. Особливого значення набувають питання введення в обіг (комерціалізація) результатів науково-технічних, науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт (НДДКТР), як об'єктів інтелектуальної промислової власності (ОІПВ), загальною ознакою яких є їхня належність до техніко-технологічної сфери.

Формування ринку ОІПВ припускає наявність чотирьох детермінант конкурентоспроможності, як специфічних характеристик ринку:

– внутрішнього попиту (його якість, відповідність тенденціям розвитку на внутрішньому і зовнішньому ринках, динаміка обсягу);

- пропозиції і надходження: нових наукових знань, інноваційних ідей, інформації, нових прогресивних технологій, послуг, сфери їх використання;
- внутрішній конкуренції: тип ринку збуту, стратегій, організації договірних відносин власників і споживачів (замовників) ОІПВ, методів ціноутворення;
- створення факторних умов: інформаційного, правового і фінансового забезпечення, організаційно-управлінських умов, наявності людських і структурних ресурсів, взаємозв'язків між ними.

Модель структури внутрішнього ринку ОІПВ, засновану на детермінантах конкурентоспроможності, наведено на рис. 1:

Рис. 1. Структура складових ринку об'єктів інтелектуальної промислової власності

Суб'єкти пропозиції ОІПВ – це академічні, галузеві наукові установи та їх об'єднання, науково-дослідний сектор Вузів; науково-проектні організації, науково-дослідні, експериментальні лабораторії і відділи великих підприємств, інноваційні підприємства, малі наукоємні підприємства, винахідники, раціоналізатори, учені (вітчизняні і зарубіжні), міжнародні інноваційні структури, спільні підприємства, держава через Державний департамент інтелектуальної власності і підпорядковані йому структури.

Суб'єкти попиту ОІПВ – це академічні, галузеві організації (державні, регіональні, колективні, приватні, міжнародні), експериментальні і досвідні організації, Вузи, інноваційна активні підприємницькі структури, підприємства та їх об'єднання, науковці, винахідники, раціоналізатори, організації інфраструктури по трансферу технологій, інноваційні посередники, консультанти, органи влади, населення.

Об'єкти попиту – ОІВ і висококваліфікована робоча сила. Відповідно до законодавства України “Об'єктами права інтелектуальної власності є літературні і художні твори, комп'ютерні програми, компіляція даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій віщання, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (друкарні) інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні позначення, комерційні таємниці” [5].

Промислова власність являє собою суспільні відносини, урегульовані нормою права, із економічного присвоєння й використання об'єктів інтелектуальної промислової власності. Об'єктами цієї власності є: засоби індивідуалізації, а саме: комерційні (фірмові) найменування, географічні позначення (найменування місць походження товару), торговельні марки, товарні знаки, знаки обслуговування та ін.; об'єкти патентного права: винаходи, промислові зразки, корисні моделі, сорти рослин, породи тварин та ін.

Висококваліфікована робоча сила – це учені, наукові і науково-технічні робітники, інженери, винахідники, раціоналізатори, інноваційні менеджери, консультанти тощо.

Інноваційні посередники – незалежні агентства, лізингові компанії, інформаційні інноваційні посередники, компанії, відділи по просуванню науково-технічних розробок, інноваційних технологій, центри трансферу технологій, біржі технологій, в т.ч. електронні, інноваційно-впроваджувальні фірми, у т.ч. електронні, центри трансферу технологій, консультанти, у т.ч. з інноваційного менеджменту тощо.

Громадські організації у сфері захисту прав на інтелектуальну промислову власність в Україні представлені такими структурами: Всеукраїнське об'єднання суб'єктів авторських і суміжних прав "Оберіг", Державне підприємство "Українське агентство по авторським і суміжним правам", Всеукраїнська громадська організація "Автор", Всеукраїнська громадська організація "Українська авторська спілка", Всеукраїнська громадська організація "Всеукраїнське агентство з авторських і суміжних прав".

Управлінськими структурами у сфері інтелектуальної промислової власності в Україні є: Міністерство освіти і науки України, Державний департамент інтелектуальної власності, Державне підприємство "Український інститут промислової власності", Державне підприємство "Українське агентство з авторських і суміжних прав", Державне підприємство "Інтелзахист", Державний інститут інтелектуальної власності тощо.

Як відмічалось, перспективні конкурентні переваги створюються, перш за все, не ззовні, а на внутрішньому ринку (однак такий пріоритет економічного розвитку не зменшує уваги до проблем і діяльності на зовнішньому ринку).

Рівень конкуренції визначається конкурентоспроможністю як концентрованому виразу сукупності можливостей країни, регіонів, виробників створювати, виробляти і збувати товари (продукцію, послуги). Цей рівень, у значній мірі, визначається конкурентоспроможністю інноваційного товару, використовуючи низку критеріїв і показників оцінки техніко-економічного рівня нововведення, як потенційного інноваційного товару, і для порівняння з базовим зразком або технологією, існуючих на ринку або запропонованих для задоволення потреб споживачів (замовників): прогресивності, технічної складності, новизни, інтегральні показники науково-технічного та науково-економічного рівня нововведення, ефекту: економічний, соціальний, екологічний тощо. Конкурентоспроможність товару, разом з параметрами, що розкривають його безпосередню споживчу цінність (корисність), визначають також зовнішніми по відношенню до власне товару чинниками і характеристиками, не обумовленими його властивостями.

До таких чинників і характеристик віднесемо: тип ринку збуту, стратегія, організацію договірних відносин між власниками і споживачами (замовниками, покупцями) ОІПВ, методи ціноутворення. При цьому: 1. Тип ринку збуту ОІПВ – чиста монополія або олігополія, коли продавець (власник ОІПВ) суттєво впливає на ціну товару. 2. Стратегічний напрямок маркетингу ОІПВ передбачає такі види маркетингу – регулярний і сандаційний. 3. Співвідношення рівнів попиту і пропозиції на ОІПВ (вимірюємо як співвідношення кількості патентів і свідоцтв використаних до отриманих). 4. Рівень доходів покупців (споживачів) ОІПВ в регіоні (оцінюємо витратами на інноваційну діяльність на одне підприємство відповідного регіону). 5. Рівень рентабельності (прибутковості) ОІПВ – обумовлений величиною запланованого прибутку (мінімальна порогова норма прибутку нематеріальних активів в Україні – 12%; мінімальна порогова норма прибутку венчурних – ризикових проектів – 25–30% (відповідно міжнародній класифікації інноваційних проектів); середня норма прибутковості економічного виду економічної діяльності, де проведено дослідження), наявністю державних регуляторів – встановлювані або регульовані державою ціни і тарифи на ресурси, ставки оподаткування, митні збори і правила. 6. Правові умови щодо замовлення, придбання і використання ОІПВ указують в господарських договорах, контрактах, угодах або державних, муніципальних замовленнях, актах купівлі-продажу, ліцензійних угодах (договорах). Особливості ОІПВ визначають специфіку його ціни, а також спосіб її утворення. На ринку присутні покупець і продавець ОІПВ, це приводить до необхідності використання двох цін: ціни пропозиції покупця і ціни пропозиції продавця. До основних методів ціноутворення на ОІВ відносять: метод витрат, метод порівняння продаж, метод капіталізації доходу, який включає пряму капіталізацію доходів; дисконтування майбутніх грошових доходів, надмірних прибутків [6].

Головними факторними умовами, що безпосередньо впливають на формування ринку ОІПВ в регіоні, є (див. рис. 1): інформаційне, правове, організаційно-управлінське забезпечення, людські і структурні ресурси, фінансове забезпечення. Внаслідок обмеженості обсягу статті наведемо, наприклад, інформаційне, правове, організаційно-управлінське забезпечення, людські ресурси.

Основними інформаційними ресурсами системи інтелектуальної власності в Україні та її регіонах володіють: Державна і регіональні патентні фонди і бібліотеки; УКРІНТЕІ і його регіональні відділення; Державний департамент інтелектуальної власності; Український інститут промислової власності; Український центр інноватики і патентно-інформаційних послуг; Українське агентство з авторських і суміжних прав; Державний інститут інтелектуальної власності; Державний комітет статистики України; мережа Інтернет і сайти наведених структур; Інтернет-біржа інтелектуальної власності; Інтернет-проект сервера "Інноваційний міст"; Інтернет сторінка "Виставки України"; веб-сайти технопарків та інноваційних організацій України з каталогами про завершені передові науково-технічні дослідження і науково-дослідні проекти; бюлетень Державного департаменту інтелектуальної власності; науково-практичний журнал "Інтелектуальна власність", форуми і конференції з інвестицій і інновацій; музей правової охорони інтелектуальної власності тощо.

При оцінці перспектив товару на конкретному ринку, використовують інформацію, що включає відомості про товари, з якими виходять на ринок, динаміку попиту, передбачувані зміни в існуючому законодавстві, дослідження ринкових умов тощо.

Правове забезпечення інноваційної діяльності і захисту ОІПВ включає більше 50 нормативно-правових актів, зокрема по захисту ОІПВ: "Про наукову і науково-технічну експертизу", "Про власність", "Про науково-технічну інформацію", "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій", "Про охорону прав на винаходи та корисні моделі", "Про охорону прав на промислові зразки", "Про охорону прав на знаки на

товари та послуги”, “Про захист інформації в автоматизованих системах”, “Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем”, “Про авторське право та сумісні права”, “Про племінну справу у тваринництві”, “Про охорону прав на сорти рослин”, “Про охорону прав на походження виникнення товарів” тощо.

Організаційно-управлінське забезпечення ринку ОПВ включає проведення публічних заходів щодо актуальних проблем інноваційної діяльності, в т.ч. у сфері інтелектуальної власності, особливо захисту ОПВ, а саме: національні і міжнародні науково-практичні і науково-методичні конференції, семінари, симпозиуми, професійні курси. До спеціалізованих структур, покликаних забезпечити трансфер технологій, в т.ч. міжнародний, в Україні відносять: Державний департамент інтелектуальної власності України, Державне агентство України по інвестиціях та інноваціях, регіональні центри інноваційного розвитку, підпорядкованих даному агентству. Відділи (підрозділи) інтелектуальної власності (відповідно до ухвали) у ВНЗ, наукових установах. Патентні відділи (бюро), ліцензійні відділи у великих наукових і промислових об’єднаннях (корпораціях, консорціумах, наукових центрах, ПФГ) тощо.

В умовах обмеженості матеріальних ресурсів виникає переоцінка “людського фактора” – творчий потенціал якого спроможний запропонувати і забезпечити інноваційні підходи до реформування і розвитку економіки. Це пов’язано з розкриттям творчих здібностей, інтелекту, поширенням новаторства на усіх репродуктивних стадіях інноваційного процесу, знання, досвід, кваліфікація стають основним товаром робочої сили на ринку інновацій.

Оцінку творчого потенціалу людських ресурсів (фахівців, що займаються науковою і науково-технічною діяльністю, винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій, новаторів тощо) проводимо у динаміці за даними Держкомстату з урахуванням показників: середньооблікова чисельність фахівців, які виконують наукові і науково-технічні роботи, усього, осіб, у тому числі мають науковий ступінь: доктора наук, кандидата наук; працівники, зайняті науково-технічною роботою за сумісництвом, осіб; винахідники, автори промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій, осіб; чисельність зайнятого населення (у віці 15–70 років), тис. осіб; чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт і дослідників на 1000 осіб зайнятого населення, осіб/осіб.

Висновки. Багатомірність інноваційних процесів, позиціонування кожного регіону за рівнем інноваційної спроможності, використовуючи метод головних компонент, дозволило авторам визначити регіони – “центри інноваційного зростання”, які формують групу лідерів, спроможних до оновлення, модернізації, прогресивних структурних зрушень у економіці з використанням проривних стратегій і лідерських позицій. До таких можна віднести: Луганську область, м. Київ, Донецьку, Волинську, Дніпропетровську, Запорізьку, Одеську, Харківську, Івано-Франківську, Вінницьку області. Відповідно розрахунків до “центрів наукового зростання” країни, це зосереджено найбільшу кількість підприємств, що займаються дослідженнями і розробками, можна віднести: м. Київ, Харківську, Дніпропетровську, Донецьку, Львівську, Запорізьку і Одеську області – великі промислові регіони України, на підприємствах і в організаціях яких формують наукову і науково-технічну базу вітчизняної промисловості і економіки в цілому.

Саме суб’єкти господарювання цих регіонів формують ємність вітчизняного ринку ОПВ та інновацій, володіють конкурентними перевагами, мають перспективи до виходу на зовнішній ринок, створюють імідж конкурентоспроможних територій у сфері інновацій для участі в інтеграційних процесах.

Література

1. Аньшин В.М., Філін С.А. Менеджмент інвестицій в малом и венчурном бизнесе. Учеб. пособие – М.: Анкил, 2003. – 360 с.
2. Буднікевич І.М. Ринок інновацій: структура та товарний розріз // Соціально-економічні дослідження в перехідний період, регіональна науково-технічна політика: інноваційний розвиток та інформаційний простір. Вип. 16 / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2000. – С. 290–298.
3. Хаустов В.К. Розвиток ринку об’єктів промислової власності // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 103–121.
4. Щедрина Т.І. Ринок інновацій та шляхи його розвитку // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 4. – С. 109–118.
5. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості ВРУ, 2004. – № 40–41, ст. 492.
6. Національний стандарт № 4 “Оцінка майнових прав інтелектуальної власності” / затв. постановою КМУ від 3.10.2007 р., № 1185.

УДК 339.477

О.І. СМАГАЧ
Хмельницький національний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ВІДКРИТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначено методологічні засади дослідження конкурентного потенціалу підприємства як системної ознаки відкритої економіки. Вперше представлено методологічний підхід виокремлення функціональної структури кон-